

ВЕКТОРИ ШКОЛИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У СТОЛІТНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Науково-освітні здобутки Українського Вільного Університету за сто років безперервної праці (заснований 17 січня 1921 року у Відні) є значними та унікальними. Упродовж цього часу він утвердився як авторитетний центр українознавчих досліджень і як школа плекання магістрів та докторів гуманітарного спрямування у середовищі кількох поколінь українських емігрантів. Одночасно він виконував роль оберегу тих галузей науки (історії, філософії, політології, правознавства, літературознавства, релігієзнавства, економіки, культурології тощо), які в умовах польської і радянської окупацій зазнавали утисків і переслідувань, не могли повновартісно і вільно розвиватися. Тому УВУ, з одного боку, був продуцентом фахівців, які успішно працювали на ниві науки в західних університетах і дослідницьких установах, а, з другого боку, єдиним закладом, де набиралися знань і досвіду представники чисельних українських партій та організацій, які в умовах еміграції, інколи нещадно полемізуючи, виробляли основи визвольної концепції, яка, на жаль, ще потребує уважного вивчення і застосування в нинішніх українських реаліях.

Під сучасну пору важливо осмислити напрацювання УВУ за минуле століття у тих галузях, які незмінно репрезентують українську науку за кордоном і сукупно з набутками Українського католицького університету імені Папи Климента, Гарвардського центру україністики, НТШ імені Тараса Шевченка, Всеукраїнської академії наук, Канадського Центру українознавчих студій претендують на повне включення їх у загальноукраїнський науковий і суспільний обіг.

Ставимо завдання привернути увагу до ролі Українського Вільного Університету у розвитку правознавства, зокрема до здобутків у вивченні і дослідженні **міжнародного права**. З цього огляду варто наголосити на тому, що від перших місяців функціонування УВУ, міжнародне право стає дисципліною, яка широко представлена у програмах факультету. Вже у першому семестрі, який закінчувався у травні 1921 року, факультет права і суспільно-економічних наук запропонував студентам лекції восьми професорів, шість з яких були правниками. Перших 25 здобувачів мали змогу слухати огляди генези права, теорії права, конституційного, кримінального, державного, адміністративного права, історії українського права. Курси професорів Станіслава Дністрянського та Михайла Лозинського стосувалися виключного міжнародного права.¹ Ця дисципліна була чи не основною у програмах факультету впродовж усіх років функціонування УВУ. Читання її забезпечували професори Борис Вітошинський, Богдан Тадей Галайчук, Орест Герхард горн, Отто Ейхель-

ман, Сократ Іваницький, Михайло Лозинський, Кость Лоський, Василь Федорончук, Григорій Хоружий, Вікентій Шандор, Василь Орелецький та ін. Випускники факультету створювали докторські дисертації з проблем міжнародного права, які й нині є актуальними. Приміром, Роман Борковський (рік промоції 1949) захистив дисертацію «Охорона національних меншин в міжнародному праці», Ярослав-Богдан Шав'як (1949) «Нюрнберзький процес і міжнародне публічне право», Богуміл Кохановський (1950), «Проблеми розірвання шлюбу в німецькому і зарубіжному міжнародному праві», Герхард-Орест горн (1954) «Самуель Пуфендорф як теоретик міжнародного права», Дмитро Куликовський (1955) «Інститут українського гетьманату у світлі міжнародного права», Ярослав Вацлавік (1963) «Війна у світлі міжнародного права» та ін.

Магістранти і докторанти УВУ вивчали міжнародного права за підручниками німецькою, чеською чи польською мовами. На той час (початок 20-х років ХХ ст.) задум написати посібник з цієї дисципліни для студентів українською мовою міг народитися лише в уяві професора-характерника, який, незважаючи на післявоєнну розруху, був впевненим, що його праця буде потрібною і корисною для українських вищих шкіл. Саме таким був Михайло Лозинський, який поєднував у собі кільканадцять амплуа – правознавця, політичного діяча, дипломата, літературознавця, перекладача, публіциста, поета, театрального критика.

М. Лозинський народився 30 червня 1880 р. с. Бабин-Зарічний, як він сам підкреслював – Калуського повіту Королівства Галичини і Володимирії. Він належить до випускників львівської академічної гімназії, а освіту правника здобував у Львівському, Віденському, Цюрихському університетах. 1914 року у Відні М. Лозинський здобув ступінь доктора права. Входження Михайла Лозинського до професорської колегії УВУ було закономірним актом – на той час він був вже відомим публіцистом, вченим – правознавцем, автором численних праць з історії літературознавства, політології і міжнародного права, державним і політичним діячем – входив до Української Національної Ради ЗУНР, у лютому 1919 р. як член делегації брав участь у переговорах з місією Антанти, а також у діяльності української делегації на Паризькій мирній конференції, від березня того ж року працював заступником державного секретаря (міністра) закордонних справ Західної області УНР. Постає М. Лозинського була відома і в міжнародному соціалістичному русі як прибічника анархокомунізму школи Бакуніна-Кропоткіна, але з помітним українським національним забарвленням, як автора полемічної праці «Маркс-Енгельс-Лібкнехт про відбудування Польщі» (1906).

Упродовж семи років М. Лозинський був професором міжнародного права і історії української політичної думки. Він надзвичайно відповідально ставився до викладацької праці, дбаючи про забезпечення здобувачів УВУ навчальною літературою. 1922 року виходить перший зошит підручника «Міжнародне право», наступного року – «Охорона національних меншостей у міжнародному праві», що варто розглядати як продовження задуманої книги. 1927 року М. Лозинський переїжджає в УРСР з переконанням, що тут він більше прислужиться рідному народові. Він у Харкові очолює кафедру права в Інституті народного господарства, співпрацює з Інститутом марксизму. М. Лозинський завершує роботу над підручником «Міжнародне право» і він з'являється друком 1931 року. На той час автор вже був ув'язненим і засудженим на 10 років за обвинуваченням у належ-

ності до Української військової організації. Михайло Лозинський – автор першого в Україні підручника «Міжнародне право» для вищих шкіл. На жаль, він був страчений 3 листопада 1937 р. у сумнозвісному урочищі Сандармох (Карелія), як і тисячі інших українських інтелектуалів. Але, на щастя, постать М. Лозинського не забута: з'являються статті про нього у наукових виданнях, а у 2000 році Стефанія Осадчук захистила у ЛНУ імені Івана Франка кандидатську дисертацію на тему «Правові погляди Михайла Лозинського». Незважаючи на трагічно обірване життя, М. Лозинський залишив вагому наукову і публіцистичну спадщину, яка варта уваги сучасних науковців.*

Відомий український історик Степан Віднянський у монографії про міжвоєнне еміграційне життя у Празі підкреслював, що «професорам УВУ довелося вирішувати важливі і складні завдання – створювати самостійні університетські курси з багатьох дисциплін. У складних для науково-методичної роботи умовах університетські професори в цілому успішно виконали це відповідальне завдання: ними були складені і частково опубліковані десятки університетських курсів – як загальних, так і спеціальних, більшість з яких відрізнялася оригінальністю і становила значний внесок у розвиток науки».²

Таке узагальнення відомого історика застосовуємо і до оцінки діяльності професора Богдана-Тадея Галайчука, який забезпечував читання курсів з міжнародного права і відносин для здобувачів УВУ в післявоєнний період.

Богдан-Тадей Галайчук народився 21 липня 1921 р. в с. Угерсько Стрийського району на Львівщині. Ще до війни (1931 р.) він виїхав до Бельгії, де студіював у Лювенському університеті політичні науки і дипломатію і отримав у 1935 році ступінь магістра. У роки війни належав до УПА, як знавець міжнародного права входив до реферантури зовнішніх зв'язків ОУН, а у 1944 році став членом Генерального секретаріату для закордонних справ Української Голловної Визвольної ради в Україні і за кордоном. У 1946 році став доктором політичних наук в Інсбрукському університеті, а в 1948 році – доктором права в УВУ. Від того часу він повністю посвятив себе праці у вищих школах і науці міжнародного права. Викладає в Українському Вільному Університеті, Українському католицькому університеті ім. Папи Климента, Університетах Сальвадору, Перу, Венесуели, Еквадору, курає філією УКУ в Буенос-Айресі.

Б. Галайчук видав ряд цінних праць іспанською мовою – «Поневолені держави у фокусі міжнародного права» (1950 р.), «Українська держава ХХ ст.» (1953 р.), «Міжнародний лад у роздвоєному світі» (1958 р.), «Історія політичного устрою Східної Європи» (1972 р.), а також і підручник з міжнародного права, за яким навчалися студенти, які слухали лекції професора Галайчука. Про нього влучно написав Василь Маркус:

«Д-р Б. Галайчук – вчений правник міжнародник. Звичайно, він не зв'язаний з однією вузькою ділянкою міжнародного права; він широко ознайомлений з усім публічним міжнародним правом, а далі з історією дипломатії і з політичними інституціями під кутом їх правового оформлення та соціологічної функції. А на цій широкій канві загальної проблематики спеціально цікавлять Галайчука українські, східноєвропейські, советські, а останньо і південно-американські проблеми. Однаково сильний в точній юридичній аналізі проблеми, в популяризуванні для широкого читача власних чи чужих наукових досвідів».³

На жаль, підручник з міжнародного права не зберігся в бібліотеці і архіві УВУ. Але доступними є думки Б. Галайчука щодо необхідності підготовки фахівців з міжнародних відносин з числа українців і використання з цією метою платформи УВУ. У статті «Приготіві до зовнішньополітичної роботи» він підкреслює:

«Дипломат – це професіонал, такий самий як лікар, адвокат чи педагог. Людина, яка веде зовнішню політику, – все одно: держави чи поневоленого народу – має до діла з фахівцями, тому сама мусить бути фахівцем: мусить, з одного боку, знати техніку міжнародних відносин, з другого боку, мусить мати достатній інтелектуальний багаж, щоб розуміти зміст міжнародного життя. Далі Б. Галайчук зауважує: «Міжнародне публічне право – це неначе граматики міжнародного життя. Матерія доволі пливка, нелегка до самонавчання».

Вона насуває труднощі правникові-практикові, що привик до внутрішньо-державного права – скодифікованого, санкціонованого державною владою; тим трудніша для людини без правничої освіти»⁴.

Нарікаючи на «вбогість пропедевтичної літератури з цієї ділянки» Б. Галайчук все ж таки звертає увагу на кращі на той час підручники з дипломатії – англійський Сатона, франкомовний Сіляші, українською мовою Б. Галиняка (псевдо Галайчука), виданий в Інсбруку 1945 року, а також на німецькомовний з міжнародного права Блюдорна. Обґрунтовуючи потребу в підручнику з міжнародного права. Б. Галайчук підкреслює, що в ньому мали б бути відповіді на запитання: чому самостійність є для нас безкомпромісним домаганням, чому вона відповідає політичним та економічним інтересам Європи і світу, чому не загрожує існуванню сусідніх держав, в ім'я яких прав та яких інтересів мають належати до України окраїнні землі, до яких висувують претензії сусідні народи. Частково він сам дав на них відповідь у книжці «Надія поневолена, але державна // Українська визвольна справа з міжнародно-правного пункту бачення» (В-во «Сучасна Україна», Мюнхен. – 1953. – 99 с.)

Значний внесок у вивчення міжнародного права і відносин в УВУ зробив професор Василь Орелецький (1895-1976 рр.), який упродовж кількох каденцій був деканом факультету права і суспільних наук, ректором, проректором університету. Він керував працями докторантів, які досліджували окремі аспекти міжнародного права і відносин, сам читав курс «Міжнародне право», писав і друкував праці, які і сьогодні становлять суспільний і науковий інтерес, приміром, «Організація дипломатичної служби за гетьмана Б. Хмельницького», «Дві міжнародні концепції в Гаазі», «Теорія С. Пуфендорфа з міжнародного права» та ін. Як свідчить українська Вікіпедія Василь Орелецький був автором підручника з міжнародного права, виданого для здобувачів УВУ. Але його, на жаль, не вдалося знайти.⁵

Найбільш відомим учнем В. Орелецького був Борис Вітошинський (1914-1991 рр.) – правознавець і публіцист, праці якого відзначаються особливою актуальністю під сучасну пору. 1973 року він захистив докторську дисертацію під його керівництвом «Повстанські рухи й визвольні війни під час і після Другої світової війни у світлі міжнародного права», а 1978 р. габілітаційну працю «Міжнародно-правова охорона цивільного населення під час війни та окупації». Підкреслимо тим самим, що «чисто науковою працею» він за-

хопився у поважному віці (здобуття докторату в 58 років) і вже до кінця свого життя пов'язав свою долю з Українським Вільним Університетом. До того він пройшов складний шлях націоналіста першого покоління: до юнацтва ОУН вступив у 1930 році. А вже через 3 роки був вперше ув'язнений у справі т.зв. «шкільної акції», суть якої полягала у спротиві колонізації вищих шкіл. У Варшавському університеті Б. Вітошинський вивчав право і журналістику, пізніше студював також у Львові і Берліні. А «повну освіту» здобув лише 1968 року, захистивши магістерську працю з міжнародного права. За підпільну діяльність зазнав арештів у 1935-36 рр., 1938 р., 1941-45 рр. Останнє ув'язнення німецькими властями за організацію Акту відновлення Української держави у Львові завершилося лише 5 травня 1945 року в концтаборі Аушвіц (Освенцім). Б. Вітошинський у післявоєнний час виконує ряд відповідальних завдань ОУН – працює головним редактором газети «Українець – Час» (Париж, 1956-60 рр.), а від 1961 р. очолює газету «Шлях перемоги» у Мюнхені, веде щомісячні огляди міжнародних подій у журналі «Визвольний шлях», активно друкує аналітику в інших діаспорних виданнях. Коротку, але докладну біографію Бориса Вітошинського написала Олеся Ісаюк, яка вміщена у книзі «Війна і міжнародне право».⁶

Вступне слово «Визвольні змагання під аспектом міжнародного права» до цього видання написав відомий громадський діяч у середовищі української діаспори, д-р Аскольд Лозинський, який дав вивірену оцінку науковій спадщині Б. Вітошинського, а саме працям «Міжнародноправна охорона цивільного населення в часі війни і окупації», «Повстанські рухи і визвольні війни під час і після II Світової війни у світлі міжнародного права», «Тероризм чи визвольна боротьба – проблема міжнародного права», «Самовизначення – потоптаний принцип міжнародного права», «Геноцид і міжнародне право». А. Лозинський привертає увагу у вступному слова до підручника «Міжнародне публічне право», який становить основу книжки. Вперше цей текст був оприлюднений 1983 року окремим виданням у серії УВУ «Скрипти», Ч.44. Незважаючи на те, що сьогодні, в умовах незалежної української держави, маємо новітні підручники сучасних авторів, праця Б. Вітошинського назавжди посіла місце першого навчального видання з міжнародного публічного права. А вкупі з вище названими працями книжка актуалізується у зв'язку з російською окупацією значної частини України і триваючою війною на Донбасі. Аскольд Лозинський справедливо зауважує, що «міжнародне право щойно dorостає й розвивається, але перебуває далі в руках сильних держав, вони далі рідко користуються моральними засадами, а рушійною силою стосовно схвалення рішень міжнародного порядку надалі залишається політична кон'юнктура». Саме тому він кваліфікує збірник Б. Вітошинського як «цікавий та фаховий посібник для основного вивчення міжнародного права й, у політичній практиці, для широкого і конкретного розгляду проблематики щодо встановлення дійсно справедливих взаємин між народами – державними і недержавними, при тому він здатний і запевнити захист боронних».⁷

Міжнародне право як науковий напрям і навчальна дисципліна впродовж столітньої історії УВУ вважалися пріоритетними на факультеті державних та економічних наук (права і суспільно-економічних наук). До складу професорської колегії з перших днів організації університету входили відомі вчені-правники – вони ж були високопоставленими функціонерами у складі урядів УНР, ЗУНР і на практиці забезпечували налагодження міжнародних відносин в умовах війни і революції. В період міжвоєнних був час і потреба осмислити помилки, допущені на цій важливій ділянці українського державного будівництва і визначити справжню суть міжнародного права, яке у багатьох випадках брутально

порушувалося, а то й зневажалося сильними світу цього. Слід зауважити, що в об'єктиві вчених-правників УВУ і після Другої світової війни міжнародне право зайняло належне місце в навчальних програмах і науковій проблематиці УВУ: обґрунтовувалися в міжнародноправній площині питання визвольної боротьби (УПА), місця і ролі України як однієї із засновниць ООН, порушення прав людини в СРСР тощо.

Нині УВУ, незважаючи на обмежені можливості приватної навчально-наукової інституції, продовжує готувати фахівців з міжнародного права і міжнародних відносин. Особлива увага звертається на студії права Європейського Союзу. Факультет отримує підтримку Сенату УВУ, особисто – ректора, професора Марії Пришляк. До Професорської колегії входять Володимир Василенко, Надзвичайний і Повноважний Посол України, колишній представник України в раді ООН з прав людини, Михайло Микієвич, завідувач першої в Україні кафедри європейського права ЛНУ імені Івана Франка, Михайло Костицький, Петро Стецюк, судді Конституційного Суду України, інші відомі вчені-правники. Міжнародне право, як і у минулі роки, вважається пріоритетним у формуванні тематики для магістрів і докторів, як і нині навчаються в Українському Вільному Університеті.

Примітки

¹ Див.: Universitas Libera Ukrainensis: 1921-2011, Серія: Varia, ч. 56, Мюнхен. – 2011. – С.21-22.

* У біографічному огляді про Михайла Лозинського використано деякі факти, почерпнуті з української Вікіпедії.

² Віднянський С.В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український Вільний Університет (1921-1945 рр.), Київ. – 1944. – С.46.

³ Див.: Маркусь Василь, Ювілей співробітника і друга // Український самостійник. – Ч. 46. – 1961. – С.34-35; Помер професор Богдан Галайчук // Свобода. – 1974. – 13 серпня.

⁴ Галиняк Б., Д-р, Приготовімся до зовнішньополітичної роботи // Сучасна Україна. – 1951. – 15 квітня.

⁵ Див. Збірник на пошану Василя Орелецького, 1895-1976, Серія УВУ: Науковий збірник, Т.IX. – Мюнхен. – 1982. – 172 с.

⁶ Див.: Вітошинський Борис, Війна і міжнародне право, Збірник праць, Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи, Київ. – 2014. – 559 с.

⁷ Там само. – С.10.

Література

1. Віднянський С.В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український Вільний Університет (1921-1945 рр.), Київ. – 1944. – С.46.

2. Вітошинський Борис, Війна і міжнародне право, Збірник праць, Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи, Київ. – 2014. – 559 с.

3. Галиняк Б., Д-р, Приготовімся до зовнішньополітичної роботи // Сучасна Україна. -1951. – 15 квітня.

4. Збірник на пошану Василя Орелецького, 1895-1976, Серія УВУ: Науковий збірник, Т.IX. – Мюнхен. – 1982. – 172 с.

5. Маркусь Василь, Помер професор Богдан Галайчук // Свобода. – 1974. – 13 серпня.

6. Маркусь Василь, Ювілей співробітника і друга // Український самостійник. – Ч. 46. – 1961. – С.34-35

7. Universitas Libera Ukrainensis: 1921-2011, Серія: Varia, ч.56, Мюнхен. – 2011. – 828 с.

Павло ПРИСЯЖНИЙ,
доктор права УВУ,
викладач кафедри європейського права
Львівського національного університету
імені Івана Франка